

Castellane Radziwill, Fürstin ; E. von Kraatz. — Braunschweig : G. Westermann, 1912. — 384 s.

13. *Varnhagen von Ense, K. A. Galerie von Bildnissen aus Raheis Umgang und Briefwechsel [Text] / Karl August (Hrsg.) Varnhagen von Ense. — Leipzig : Gebrüder Reichenbach, 1836. — I Bd. — 300 s.*

14. *Varnhagen von Ense, K. A. Leben des Generals Grafen Bülow von Dennewitz [Text] / Karl August Varnhagen von Ense. — Berlin : Reimer, 1853. — 462 s.*

15. *Ziebura E. Prinz Heinrich von Preußen [Text] / Eva Ziebura. — Berlin : Stapp Verlag, 1999. — 495 s.*

УДК 78.27

Наталія Мариняко

ПОСТАТЬ МИХАЙЛА СКОРУЛЬСЬКОГО В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ СОЦІУМІ

Різноманітний етнічний склад населення Житомира і губернії в цілому став одним з вирішальних чинників зародження та формування своєрідної духовної атмосфери кінця XIX – початку XX ст. Ця атмосфера складалася у переплетінні культур, мов, традицій, різних видів мистецтва, як народного, так і професійного. Українське, російське, польське населення століттями живучи поруч, не замикалося у своїй мові, культурі, традиціях. Тому з житомирським середовищем пов'язано багато відомих діячів культури різних національностей, таких як Юзеф-Ігнацій Крашевський, Олександр Купрін, Джозеф Конрад (Юзеф Коженювський), Володимир Короленко – прізвища, знані не тільки в Україні, а й в цілому світі. Значну роль у формуванні культурного обличчя житомирського краю відігравали музиканти польського походження, серед яких найбільш яскравою особистістю був Юліуш Зарембський, один з найобдарованіших польських музикантів другої половини XIX ст.

Активна співпраця представників різних національностей у творенні культурних цінностей, зокрема, *обмін педагогічним та виконавським досвідом між музикантами – представниками різних на-*

ціональних шкіл – спричинило зростання професіоналізму місцевих митців та інтеграцію їх в загальноукраїнський та світовий культурний простір. Специфіка даного процесу, обумовлена тогочасними суспільно-історичними реаліями, полягала у тісній взаємодії української, російської, польської компонент як невід’ємних складових культури краю. Таким чином, мистецьке життя Житомира відзначалося взаємопроникненням регіональних, загальнонаціональних та європейських культурно-мистецьких традицій.

Вплив «житомирського феномену» відчувається у творчості такого визначного українського композитора, як М. А. Скорульський. Інтенсивне, насичене музично-театральними і концертними подіями життя міста у значній мірі позначилося, насамперед, на *формуванні музичного світогляду* майбутнього композитора і на його рішенні стати професійним музикантом.

Про життя і творчість М. А. Скорульського писали М. П. Загайкевич, К. І. Шамаєв, В. Г. Скороход, дочка композитора Н. М. Скорульська, його онука Р. Н. Скорульська та інші дослідники. Однак цілеспрямовані спроби оцінити значення духовного зв’язку композитора із культурним середовищем міста, де він жив тривалий час, через висвітлення специфіки «житомирського феномену», детально відстежуючи його роль у творчому житті М. Скорульського, авторів не відомі.

Мета даної публікації – на прикладі мистецького життя Житомира виявити, як духовна атмосфера міста утворила сприятливе підґрунтя для творчого становлення видатного музиканта М. А. Скорульського, надбання якого стало вагомим внеском у національну культуру України.

Михайло Адамович Скорульський народився 1887 р. у Києві, а у 1895 р. сім’я Скорульських переїхала до Житомира. Майбутній композитор виховувався в родині, де йому прищепили любов до музики і зацікавленість мистецтвом. Мати Михайла Скорульського, Ніна Олексіївна Бикова, закінчила Київське музичне училище і була чудовим акомпаніатором, про що свідчить той факт, що, коли 1930 р. у Житомирі виступав Ф. І. Шаляпін, Н. Бикову було запрошено акомпанувати славетному співакові. Ф. І. Шаляпін був у захваті від її виконання і подарував їй своє фото із зворушливим написом «Нине Алексеевне Быковой от души. Ф. Шаляпин. Житомир,

30/V 1930 г.» [3, с. 277]. Ніна Олексіївна, чудова інтелігентна людина і прекрасна піаністка, яка вчилася у відомого київського педагога В. Пухальського, брала активну участь у концертному житті міста. Вона й зацікавила хлопчика музикою.

Дуже часто на афішах прізвище Н. О. Бикової зустрічається поряд з іменем Л. М. Местечкіна – видатного педагога-піаніста, центральної постаті в музичному житті Житомира. Ці прекрасні музиканти брали участь майже у всіх засіданнях ІРМТ, які присвячувалися творчості того чи іншого композитора, або музиці якоїсь країни чи епохи.

Батько Михайла Скорульського, Адам Петрович, був дуже ерудованою людиною, закінчив Київський університет, добре знав і любив музику, був прекрасним віолончелістом і час від часу грав у ансамблях. Мовою, якою спілкувалися у родині, була польська, але Михайло Адамович, як освічена інтелігентна людина, вільно володів німецькою, французькою, знав латину і, як музикант, італійську, та, звісно, російську й українську.

У 1898 р. М. Скорульський поступив до Першої чоловічої гімназії Житомира. В гімназії панувала атмосфера творчості, проводилися музично-театральні вечори. Учні співали в хорі, грали в симфонічному оркестрі, музикували, використовуючи для цього кожен вільну хвилину. Високий загальний рівень культури, що панував у гімназіях, приводив до того, що й учні, й викладачі були дієвими особами єдиного процесу творення культурних здобутків. Окрім своєї фахової дисципліни, вони займалися мистецько-просвітницькою діяльністю. Ідея естетичного виховання знаходила всіляку підтримку у поборників прогресивної педагогіки. Залучення до музичної культури, будь то заняття на інструменті, спів в хорі, гра у спектаклі або безпосередня виконавська та слухацька участь в учнівських концертах, ставало дієвим засобом естетичного виховання гімназистів.

Але обставини склалися таким чином, що М. Скорульський був змушений припинити навчання у гімназії і перейти до музичних класів житомирського відділення ІРМТ (1906). Він бере уроки фортепіанної гри у Л. Местечкіна, вивчає гармонію та контрапункт. Одночасно з навчанням М. Скорульський виступає у концертах, які влаштовувалися музично-артистичним товариством місцевого відділення ІРМТ. Цікаво ознайомитися з програмою одного з цих концертів: «Первый

ученический вечер музыкальных классов ИРМО, состоявшийся 1 ноября, в общем дал положительный результат. Исполнители-ученики показали, что дело преподавания игры на различных инструментах (преобладали пианисты) поставлено прочно и, что если не все достигли из них той степени музыкального развития (со стороны техники), когда приходится уже развивать художественный вкус, то во всяком случае, все без исключения, успели приобрести правильную постановку, свободу необходимых движений и уверенность, – качества, без которых дальнейшее усовершенствование бессмысленно. (Принимали участие: уч. Сенкевич кл. г. Местечкина – 1 ч. скрипичной сонаты Бетховена № 5, исп. партию ф-но, ученики Разосимый, Шимановский – скрипка, г. Скорульский, класс Местечкина, исполнил четыре вещицы Шумана, соната Аренского № 1 для 2-х роялей была исполнена учениками Капелистом и Скорульским)» [2, с. 4].

З наведеного далі можна зробити висновок, що М. Скорульський як піаніст-виконавець сягнув високого рівня майстерності: «2-й ученический вечер музыкальных классов местного отделения РМО, состоявшийся 23 ноября, был посвящен камерной музыке. Программу представили как всегда солидно и толково, исполнение тщательно и серьезно. Трио (№ 5) Гайдна было исполнено – Хандрос (рояль), Разосимым (скрипка), Яньшиновым (виолончель) довольно стройно. Весьма симпатичное впечатление произвело исполнение сонаты для двух роялей Моцарта, хотя силы исполнителей были неравны (Ляндебургская во многом уступала талантливой Сенкевич), что изредка отражалось на стройности передачи. С большой выдержкой была проведена Капелистом и Разосимовым соната для фортепиано и скрипки Бетховена. В заключение была исполнена Скорульским соната *fis-moll* Шумана. Уже одно то, что вся соната была сыграна наизусть, свидетельствует о выдающейся музыкальной памяти, выдержанность же и осмысленность исполнения говорит о недюжинных музыкальных способностях, о вдумчивости и серьезности исполнителя» [1, с. 3].

Таким чином, *тогочасна система освіти надавала можливість для всебічного, зокрема, й естетичного, розвитку особистості*. Викладання іноземних мов (німецької, французької) на належному рівні, заняття музикою, танцями, виховання доброго смаку – все це створювало надійну основу для формування висококультурної інтелігентної

людини. Недарма в стінах житомирської гімназії, окрім Михайла Скорульського, навчалися у різні роки такі, в майбутньому видатні, постаті, як відомі музиканти – Юліуш Зарембський, Микола Тутковський, Юзеф Турчинський¹, Теофіл Ріхтер (батько Святослава Ріхтера), Борис Лятошинський, а також письменник-демократ В. Короленко, та інші, менш відомі, особи, котрі зробили вагомий внесок в утворення унікальної мистецької атмосфери Житомира. Якщо взяти до уваги, що культура, мистецтво та виховання – це основа цивілізованого суспільства, то стає зрозумілим, чому так багато уваги надавалося цим чинникам у дореволюційній системі освіти молоді.

Як педагог, М. Скорульський розпочав свою діяльність, ще навчаючись у музичних класах (йому довірили викладати обов'язкове фортепіано), і виявив неабиякі педагогічні здібності. Вже під час навчання М. Скорульський стає знаним у Житомирі, беручи участь у багатьох концертах та виконуючи твори як європейської класики, так і свої власні [4, с. 26].

У 1910 р. М. Скорульський витримав іспити у Петербурзьку консерваторію. Він навчається одночасно на двох факультетах – теорії композиції та фортепіанному. Теоретичні дисципліни вивчає у М. Штейнберга, Й. Вітоля і В. Калафаті, фортепіано – у професора А. Єсипової. Петербурзьку консерваторію в той час очолював О. Глазунов і 11 травня 1914 р. він підписав документ про закінчення М. Скорульським консерваторії за курсами теорії композиції і спеціального фортепіано.

У 1915 р. М. А. Скорульський повертається до міста своєї юності, і в Житомирі з'являється симфонічний оркестр під його керуванням. Як людина всебічно обдарована, М. А. Скорульський мав добрі диригентські якості – чіткий, зрозумілий, ясний жест: «Михаил Адамович, мягкий, чуткий и терпимый в быту, был непримирим и бескомпромиссен в вопросах репертуара, качества исполнения, художественной требовательности» [3, с. 59].

Високоосвічений музикант, чудова людина, віддана справі розповсюдження та пропаганди серйозної музики, М. Скорульський став

¹ Ю. Турчинський – піаніст, педагог, музикознавець, учень А. Осипової та, пізніше, Ф. Бузоні – навіть товаришував із Михайлом Скорульським під час навчання у гімназії [5].

душею оркестру, і невдовзі цей колектив став тим центром у культурному житті Житомира, навколо якого згуртувалися музичні сили міста. За часи свого існування Житомирський симфонічний оркестр зріс до 57 осіб і, завдячуючи майстерності, вимогливості й таланту свого художнього керівника, був здатний виконувати найтонші задуми диригента.

Духовна атмосфера Житомира колись надихнула юного М. Скорульського – він присвятив своє життя музиці, її високому мистецтву. Та настав час, коли і сам М. Скорульський почав активно впливати на розвиток творчої атмосфери міста.

У 1918 р. подружжя Скорульських (дружина Михайла Адамовича – Людмила Мефодіївна Андрієнко – закінчила Петербурзьку консерваторію по класу вокалу у С. М. Гладкої) відкриває у місті музично-вокальну студію. У студії викладалися: спів, гра на фортепіано, теорія композиції та всі теоретичні предмети в обсязі вимог консерваторських програм [4, с. 26].

Отже, «Житомирський феномен» культурного середовища міста не зник і після 1917 р. В місті ще жили та активно творили культурні, освічені, високоморальні люди, і Скорульські були серед цих людей. Віддані своїм ідеалам, вони і в нових суспільних умовах намагалися пропагувати взірці серйозного, високого мистецтва – необхідної складової культурного життя.

Продовжуючи педагогічну діяльність, М. Скорульський разом з дружиною керував оперно-драматичною студією Будинку освіти Губвійськомату. Він ставить на підмостях студії опери А. Арєнського («Рафаель» – уперше у Житомирі), П. Чайковського («Євгеній Онегін», фрагменти з «Пікової дами») та інші.

Коло інтересів Скорульських не обмежується суто музикою – в 20 роках минулого століття вони засновують у Житомирі балетну студію, викладати в якій Л. М. Андрієнко-Скорульська запросила балетмейстера імператорського балету з Петербургу М. Л. Гавліковського, котрий свого часу був партнером всесвітньо відомої Анни Павлової.

М. А. Скорульський постійно підкреслював тісний зв'язок між собою слов'янських культур і особливе значення народної музики для композиторської творчості. Прагнучи розкрити її багатства засобами інструментального ансамблю, М. А. Скорульський у 1920 р. написав

Квінтет на українські теми для двох скрипок, альту, віолончелі та фортепіано. Цей твір (а також Тріо До-дієз мажор для фортепіано, скрипки та віолончелі) звучав у всіх авторських концертах, що відбувалися у залах Житомирського кредитного товариства, музичного училища та 7-ої трудшколи. Тріо було вперше виконане у 1924 р. таким складом: фортепіано – автор, М. А. Скорульський, скрипка – В. Г. Скороход, директор 7-ої трудшколи, віолончель – В. Ю. Коломойцев, викладач математики. Тріо мало великий успіх. У житомирській газеті «Радянська Волинь», в котрій у той час працював І. А. Кочерга, було надруковано схвальну рецензію і на твір, і на гру його виконавців. У подальшому тріо неодноразово звучало в тому ж складі на концертах у Житомирі.

Під час перебування в Алма-Аті в роки Другої Світової війни, коли його, як і багатьох, було відірвано від власного коріння, М. А. Скорульський захопився вивченням музичної культури казахського народу. Звернувшись до джерел казахської народної пісні, композитор створив унікальний за своєю майстерністю і хистом Другий квінтет для двох скрипок, альту та фортепіано.

У 1948 р., після повернення до Києва, навіть коли тяжка хвороба прикувала М. А. Скорульського до ліжка, композитор закінчив оперу «Свіччене весілля» за драмою свого житомирського товариша І. А. Кочерги. І, хто знає, якби не чарівна природа Волині, може, не з'явився би в балетному втіленні і геніальний твір Л. Українки – «Лісова пісня»? Його поява є яскравим свідченням того, що в останні роки життя М. А. Скорульський подумки повертався на рідну Волинь, пригадуючи її казкові ліси, її дивовижну природу, яка надихнула композитора на написання його вершинного твору, одного з найкращих українських балетів – «Лісової пісні».

Висновки. Відлуння житомирського періоду життя, цього дивного поєднання чарівної природи Волині, неординарної духовної атмосфери Житомира і невичерпних джерел народної пісенної творчості до самого кінця живило творчість М. А. Скорульського.

Феномен житомирського оточення можна відзначити тим, що в невеликому місті серед інтелігенції постійно підтримувався дуже високий потенціал творчого культурного буття. Діяльність мистецьких та артистичних товариств міста, громадських об'єднань, навчаль-

них закладів, театральних труп була *грунтом для появи знакових постатей національної культури* (іноді, й, світової), які, в свою чергу, своєю творчістю, життям, діяльністю запалювали яскраві «*вогнища просвіти*» в інтелектуально-мистецькому просторі краю. Очевидно, що, хоча й існує поняття «культурна провінція», однак творчість таких потужних митців, як Віктор Косенко, Борис Лятошинський, Михайло Скорульський заперечує сам факт провінційності в мистецтві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вестник Волини [Текст]*. — [Житомир], 1907. — № 127. — 6 с.
2. *Волинская жизнь [Текст]*. — [Житомир], 1906. — № 42. — 6 с.
3. *Скорульский М. Воспоминания. Письма. Материалы [Текст] / Михаил Скорульский ; сост. Р. Н. Скорульская*. — К. : Музична Україна, 1988. — 326 с.
4. *Шимаєва К. І. Из плеяди житомирських митців [Текст] / К. І. Шимаєва // Музика*. — 1987. — № 4. — С. 26–28.
5. *Юзеф Турчинський [Електронний ресурс] // Видатні люди : Видатні люди України та світу, біографії цікавих особистостей ; веб-розробн., веб-дизайн. та перекл. Андрій Павлюк*. — Режим доступу : <http://famous-people.pp.ua>. — Назва з екрану.

УДК 7.071.5 : [7+78] (477.52)“195”

Інна Довжинець

МИСТЕЦЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ СУМЩИНИ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Людина давно живе не в «природі», а мешкає в середовищі, антропогенно зміненому, трансформованому під впливом її діяльності. В життєвому циклі людина і навколишнє середовище утворюють постійно діючу систему «людина – довкілля» [14]. Наведене словникове визначення природного середовища цілком можна екстраполювати й на соціальну сферу життєдіяльності людини, зокрема, мистецьке середовище. Питання його формування, функціонування в складній системі впливів та взаємозв'язків на сьогодні є ще недостатньо вивче-